

Kaarina Mononen & Hanna Lappalainen

Helsingin yliopisto

Taidetta ja tutkimusta näyttelyssä. Kuinka valokuvat yhdistyvät kielellisiin elämäkertoihin?

The aim of this study is to describe how linguistic biographies and photographic art complement each other in an exhibition. The exhibition was part of a project on biographies that were collected through conducting interviews, and some of the interviewees were subsequently photographed. The photos and written summaries that were based on the interviews were displayed together. This article discusses how photos are interpreted in relation to biographies. The data consist of the learning diaries of the students who visited the exhibition, interviews with the photographer and with some of those who were photographed. The linguistically oriented content analysis reveals that the interpretations of the photos were predominantly based on where the photographs were taken as well as on the appearance of the person in the photo. The informants also connected their observations to the use of languages and language attitudes of the interviewees who were photographed. In addition, the article analyses how the photographer discusses his choices of place and setting during the process of constructing linguistic biographies.

Keywords: linguistic biography, photographic art

Asiasanat: kielellinen elämäkerta, valokuvataide

1 Johdanto

Tämä artikkeli on osa Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -tutkimushanketta, jossa on kerätty haastatteleamalla yli sadan Suomessa asuvan kielellinen elämäkerta (ks. Nuolijärvi 2019; 100suomalaista-blogi). Projektissa yhdistetään paitsi eri tieteenalojen näkökulmia myös taidetta, sillä osa tutkittavista on haastattelun lisäksi myös valokuvattu. Aineistoa on esitelty näyttelyssä, joka esittää kielielämäkerran eri aistien kautta: sanallisen tekstin lisäksi kävijä näkee valokuvan ja voi kuunnella hankkeen verkkosivuilta kyseisen henkilön ääninäytteen. Artikkelissa tarkastelemme kielielämäkerran ja valokuvan suhdetta näyttelyvieraiden, valokuvaajan ja valokuvattujen näkökulmasta. Aineistona käytämme näyttelyssä käyneiden opiskelijoiden kirjoittamia oppimispäiväkirjoja sekä valokuvaajan ja valokuvattujen haastatteluja.¹

Yksi hankkeen päämääristä on vahvistaa vähemmistökielten näkyvyyttä ja vähentää toisenkielisiin kohdistuvia ennakkoluuloja esittelemällä Suomen kielellistä moninaisuutta. Tämä näkyy esimerkiksi vähemmistökielisten huomattavana määränä aineistossa suhteessa heidän osuuteensa koko Suomen väestöstä; myös näyttelyssä monikielisten osuus painottuu. Tutkittavilla on monenlaisia kielellisiä taustoja ja asuinhistorioita, mutta kaikki asuivat haastattelua tehtäessä Suomessa ja pystyivät osallistumaan siihen suomen tai ruotsin kielellä tai suomalaisella tai suomenruotsalaisella viittomakielellä. Näyttely on myös keino popularisoida tiedettä (Mustajoki 2013).

Haastateltujen esiintyminen valokuvattuina omissa ympäristöissään tuo kielelliseen elämäkertaan uuden näkökulman ja antaa katsojalle mahdollisuuden luoda omia tulkintojaan yksilöiden kielestä ja kuvan merkityksistä osana kielielämäkerta. Siinä missä sosiolingvistiikassa tutkimuksessa on pyritty aiemmin huolehtimaan tutkittavien anonymiteetistä tutkimustuloksia esiteltäessä, tässä hankkeessa on tähdätty uudenlaiseen avoimuuteen: näyttelyssä esillä olleilta haastatelluilta on saatu lupa käyttää heidän oikeaa etunimeään, ja he antavat omat kasvonsa tiivistelmien kielielämäkerroille.

Artikkelin tavoitteena on tutkia, miten näyttelyvieraat, valokuvatut ja valokuvaaja tulkitsevat kuvan ilmentävän valokuvatun kielielämäkerta. Etsimme vastausta tähän kysymykseen analysoimalla ensiksikin sitä, mitä elementtejä eri osapuolet nostavat kuvista esiin tulkintansa tueksi. Toiseksi tarkastelemme sitä, millaisia tietoisia päätöksiä valokuvaaja kertoo tehneensä valitessaan yhtäältä kuvauspaikkoja ja -asetelmia, toisaalta lopulliset näyttelykuvat vaihtoehtoisten joukossa. Analysoidessamme eri osapuolten tulkintoja valokuvista ja

¹ Olemme keränneet ja analysoineet aineiston yhdessä ja työstäneet artikkelia yhteistyönä, mutta tutkimus syntyi Monosen aloitteesta, ja hän on myös kantanut päävastuun kirjoittamisesta.

niiden taustalla olevista valinnoista fokukseen nousee konkreettisesti tutkimuksen ja taiteen vuoropuhelu.

2 Kielielämäkerrat ja kuvat tutkimuskohteena

Tutkimuksemme keskiössä on kielellinen elämäkerta. Kielielämäkerralla tarkoitamme yksilön elämäkertaa, jossa haastateltava tarkastelee elämäntapahtumiaan kielellisen repertuaarinsa ja kieleen liittyvien kokemusten, muistojen ja käsitysten kautta (ks. Karjalainen 2012: 90; Pavlenko 2007: 165–171). Kielielämäkertojen tutkimusta on tehty erityisesti monikielisuuden ja kielen oppimisen konteksteissa (Pavlenko 2007; Pietikäinen 2012; Karjalainen 2012; Busch 2017; 2018). Tässä tutkimuksessa on mukana eritaustaisia yksilöitä, mikä laajentaa kielielämäkertojen tutkimusta myös sellaisten yksilöiden tarkasteluun, jotka eivät ole perinteisessä mielessä monikielisiä vaan esimerkiksi käyttävät arjessaan yksinomaan suomea eivätkä osaa mainittavasti muita kieliä. Kielielämäkerrallinen tutkimus avaa mahdollisuuden tarkastella erityisesti yksilön subjektiivista asemoitumista, kieliasepteja, tunteita ja identiteetin rakentumista (Busch 2017: 46).

Visuaalisuuden merkitys on kasvanut koko yhteiskunnassa – myös kielentutkimuksessa (ks. esim. Bredekamp 2005; Busch 2018). Oman tutkimuksemme hypoteesina on, että samalla lailla valokuva voi näyttää jotain sen esittämän henkilön persoonasta ja näin täydentää, vahvistaa tai muuttaa sitä kuvaa, joka syntyy haastattelun perusteella muodostetusta kielielämäkerrasta. Kuvasta voi tehdä tulkintoja esimerkiksi yksilön vaatetuksesta ja ympäristöstä, ja se antaa enemmän liikkumatilaa tulkinnoille kuin kirjoitettu tiivistelmäteksti tai ääninäyte (Koski 1999: 17).

Kuva ei ole vain kuvitusta, vaan se tuo jotain lisää kielielämäkertaan. Näyttelyssä tiivistelmäteksti tulkitaan helposti kuvatekstin kaltaiseksi, vaikkei se varsinaisesti sitä ole, ja teksti vaikuttaa kuvan tulkintaan. Yhtä lailla myös kuvat ohjaavat tekstistä luotua merkitystä (Seppänen 2004: 39). Teksti on sekventiaalista, mutta kuvassa ei ole näin ilmeistä lukutapaa, vaikka sillä on omat lainalaisuutensa ja esimerkiksi kompositiolla korostetaan eri elementtejä (Kress & van Leeuwen 2006: 171–214). Valokuvalla on vahva yhteys kuvattuun, jonka läsnäolosta kuvaushetkellä on fyysinen, valon piirtämä jälki ja joka muodostaa sen materiaalisen ytimen (Seppänen 2014: 179). Valokuva onkin materiaalisuutensa vuoksi ”jotain suoraan todellisuudesta jäljennettyä” (Sontag 1984 [1977]: 144). Sen ikoninen suhde todellisuuteen ei ole kuitenkaan selvä jo siitä syystä, että kolmiulotteinen todellisuus esitetään kaksiulotteisena, kuvan ja kuvatun koko ovat erilaiset eikä värien toistuminenkaan ole aina samanlaista (ks. van Leeuwen 2011 [2001]; Seppänen 2014: 94). Valokuva on toisaalta objektiivinen esi-

tys, luonnonkaltainen, toisaalta valokuvaajan tuotos, jolla on kytköksensä kulttuuriin (Seppänen 2004: 153–156). Tämä ristiriitaisuus herättää jatkuvaa pohdintaa valokuvan totuudellisuudesta (Sontag 1984 [1977]: 84–85; Seppänen 2004: 150–152), mikä näkyy myös omassa aineistossamme. Kuva ei ole pelkästään otos kuvattavan elämästä vaan monen valinnan summana muodostunut teos, joka myös luo todellisuutta (Seppänen 2014: 137). Semioottisesti puhutaan *konnotaatioista*, mielle yhtymistä, joita kuvalla on ilmeisten merkitysten lisäksi. Valokuvaaja voi vahvistaa tiettyjä konnotaatioita esimerkiksi kuvakulman, rajauksen ja valaistuksen avulla. (Barthes 1990 [1977]: 44; van Leeuwen 2011 [2001]; Seppänen 2014: 182–183.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme niin katsojan, valokuvatun kuin valokuvaajan suhdetta valokuvaan ja heidän tulkintojaan tästä prosessin lopputuloksesta ja sen suhteesta kielielämäkertaan. Katsomisen konteksti, valokuvanäyttely osana kielentutkimusta, on olennaista ottaa huomioon, sillä se voi ohjata katsojaa suhtautumaan näkemäänsä tietyllä tavalla, esimerkiksi juuri kielitieteen näkökulmia etsien (ks. Lister & Wells 2011 [2001]). Tässä projektissa merkittävä tarkastelupiste onkin se, kuinka perinteisesti kirjoitettuun kieleen (merkkijärjestelmään) kiinnittynyt kielellinen elämäkerta on esitetty myös visuaalisesti, henkilön muotokuvan välityksellä. Totutusta poikkeavan yhdistelmän äärellä katsojat joutuvat pohtimaan käsityksiään siitä, mikä kielellinen elämäkerta on, miten se on mahdollista esittää ja miten nämä tulkinnat ovat perusteltavissa (Veivo & Huttunen 1999: 14–15).

Haastatteluissa nousevat toistuvasti esiin kieliin liittyvät tunteet. Yhtä lailla tunteet ovat nähtävissä myös kuvissa, joissa ne voivat paljastua valokuvatun ilmeestä.² Toisaalta kuvat herättävät tunteita katsojissa. Vaikka valokuvaaja pyrkisikin tiettyihin tulkintoihin esimerkiksi valaistuksella, hän ei voi täysin ennakoida kuvien herättämiä vaikutelmia (Seppänen 2014: 99). Kuvat ovat osaltaan asemoimassa yksilöitä erilaisiin kielenkäyttötilanteisiin tai profiloimassa heitä kielenkäyttäjinä samaan tapaan kuin suullisesti kerrottu kielielämäkerta on osa heidän sosiaalista ja yksilöllistä matkakuvaustaan (*social and cultural itinerary*, Blommaert & Backus 2011: 22).

Kieli on kytköksissä yksilön kokemuksiin ja paikkaan (Pennycook 2010). Valokuvaajan ottama kuva henkilöstä ja samalla yhdestä hänen kielenkäyttönsä liittyvästä paikasta konkretisoi yksilön läsnäoloa tietyssä hetkessä ja valokuvatun suhdetta kuvanoton paikkaan (Seppänen 2014: 71, 177). Ympäristö voi olla tunnistettava maantieteellinen paikka, joka kertoo valokuvatun elämänpiiristä (Helsingin keskusta), tai se voi nostaa esille esimerkiksi harrastuksen (tietokonepelit) tai sosiaaliset suhteet (perhe).

² Kasvojenilmeiden ja tunteiden yhteyttä on tarkasteltu mm. keskusteluanalyysin keinoin (ks. esim. Kaukomaa 2015).

Sosiolingvistiikassa voidaan puhua metaforisesti “kielellisestä muotokuvasta”, kun kyseessä on sanallisesti muodostettu kuvaus yksilöistä ja heidän kielenkäytöstään (esim. Nuolijärvi 1986; Keskimaa 2018). Tiivistelmät ovat eräänlaisia tiiviitä kielellisiä muotokuvia. Vaikka nykyään sosiolingvistiikassa kielenulkoisen todellisuuden ja kielellisten valintojen suhde nähdään hyvin dynaamisena eikä kielenkäytön enää ajatella suoraan korreloivan taustamuuttujien kanssa, niiden välillä katsotaan silti olevan selvä yhteys (Eckert 2012). Kielelliset valinnat nähdään osana laajempaa sosiaalista tyyliä (Lehtonen 2015). Kuvan käyttö osana elämäkertaa ja yhdessä kielellisen haastatteluaineiston kanssa on tästäkin näkökulmasta perusteltua; kielenkäyttäjistä luodaan näin laajempi kuva, ja valokuvan kautta välittyy sellaisiakin seikkoja, joita sanallisesti ei voisi ilmaista. Näyttelyn tavoitteena ei ollut kuitenkaan luoda uusia kategorioita kielenkäyttäjistä vaan pikemminkin ravistella ennako-oletuksia näyttämällä, että monenlaiset Suomessa asuvat ihmiset käyttävät nykyään suomea ja ruotsia elämän eri osa-alueilla muiden kielten ohella.

3 Näyttely

Hankkeessa keskeistä on ollut tutkimuksen ja taiteen yhdistäminen; taidetta on edustanut valokuvaajan työpanos. Ajatus elämäkertahaastatteluja ja valokuvia yhdistävästä näyttelystä syntyi työryhmässä jo varhaisessa vaiheessa. Lähtökohtana oli yhden näyttelyn järjestäminen Helsingissä, mutta ajatus laajeni näyttelykiertueeksi. Artikkelimme aineisto on kerätty Helsingissä, Tampereella ja Oulussa pidetyistä näyttelyistä; myöhemmin pidetyt näyttelyt eivät ehtineet julkaisun aikataulusta johtuen mukaan. Helsingissä näyttely oli esillä suomenkielisen työväenopiston tiloissa (16.1.–14.2.2019), Tampereella yliopiston tiloissa (19.2.–18.3.2019) ja Oulussa kaupunginkirjastossa (20.3.–25.4.2019). Näiden näyttelypaikkojen etuna oli, että niihin kaikilla oli vapaa pääsy.

Näyttelykokonaisuus koostui valokuvista, tiivistelmistä, valokuvattujen haastatteluista poimituista lyhyistä ääninäytteistä, jotka olivat kuunneltavissa hankkeen verkkosivulla (<https://blogs.helsinki.fi/100suomalaista/nayttelyn-aanet/>), sekä videosta, joka sisälsi katkelmia 16 haastattelusta.³ Seuraavaksi esittelemme tarkemmin valokuvia ja tiivistelmiä.

3.1 Valokuvat

Hankkeessa oli mukana ammattivalokuvaaja Sakari Röyskö, jonka tehtävänä oli valokuvata osa haastatteluista. Kuvia kertyi yhteensä 33, joista 29 oli esillä painettuna ja neljä video-koosteella. Tässä artikkelissa keskitymme vain painettuihin kuviin.

³ Video oli koostettu sellaisista haastatteluista, jotka eivät olleet muuten esillä näyttelyssä.

Valokuvaajalle annettiin varsin vapaat kädet valokuvien ottamiseen. Hän sai itse valita kuvattavat niiden joukosta, jotka olivat ilmoittaneet suostumuksensa haastattelun yhteydessä, mutta toiveena oli, että kuvattavat olisivat eri puolilta Suomea ja eritaustaisia. Valittuaan matriisista⁴ sopivat henkilöt kuvaaja tutustui taustatietolomakkeisiin ja joihinkin videoihin, mutta olennaisin vaihe oli tapaamista edeltävä yhteydenotto puhelimitse. Tällöin hän kuulosteli, millainen henkilö oli kyseessä ja mitä ehdotuksia tällä oli kuvauspaikasta. Yleensä kuvia otettiin useammassa kuin yhdessä paikassa. Lopullisen valinnan näyttelyyn tulevasta kuvasta teki valokuvaaja, vaikka hän esittelikin joissakin tapauksissa eri vaihtoehtoja työryhmälle. Kuvaaja osallistui tiiviisti työryhmän kokouksiin, joten hän oli hyvin selvillä hankkeen kokonaisuudesta ja sen tavoitteista. Kuvaaja toi esiin avajaisten yhteydessä, että hän koki projektin alussa epävarmuutta siitä, miten hän pystyisi löytämään kuvan ja kielielämäkerran välisen yhteyden ja välittämään kuvassa haastateltujen ”kieliperimää”. Tätä taustaa vasten on kiinnostava tarkastella, miten hän kuvaa valintoja, kun näyttely on valmis.

Valokuvaaja kuvasi yhdeksän henkilöä heidän kotonaan sisätiloissa, viisi työpaikalla ja loput jossain muualla, kuten kotipihalla, luonnossa tai kaupunkimiljöössä. Yksi kuvista on lähikuva, kahdessa kuvassa puolestaan on selvästi tunnistettava, suurelle yleisölle tuttu paikka (Mannerheimin ratsastajapatsas, Helsingin rautatieasema). Muut kuvat ovat jotain tältä väliltä. Kuvia on kahta kokoa (40 x 60 cm ja 60 x 90 cm), ja niiden ripustus vaihteli kunkin näyttelypaikan mukaan.

3.2 Tiivistelmät

Näyttelyssä oli esillä kustakin valokuvatusta noin 150 sanan tiivistelmä A4-kokoisella taululla. Tiivistelmä on kirjoitettu noin tunnin mittaisen haastattelun pohjalta. Tiivistelmät esittelevät välähdyksiä yksilön kielellisistä vaiheista, käsityksistä ja nykyhetkestä. Ne ovat keskenään erilaisia ja keskittyvät eri asioihin sen mukaan, mikä vaikutti haastatellun puheessa merkitykselliseltä tai toisaalta täydensi näyttelyn kokonaisuutta. Monikielisten henkilöiden kielitausta tuotiin joka tapauksessa esiin. Tiivistelmät ovat syntyneet työryhmän jäsenten yhteistyönä. Niistä kolme on ruotsiksi, koska myös kyseiset haastattelut ovat ruotsinkielisiä. Tiivistelmissä esitettyjä sitaatteja on karkeistettu luettavuuden helpottamiseksi.

Thuyin tiivistelmä (alla) havainnollistaa, millaisesta tekstistä on kyse. Siihen on poimittu muutamia käännekohtia, joilla on ollut vaikutusta hänen kielenkäyttöön. Alussa on ilmaistu haastateltavan ikä syntymävuosikymmenen tarkkuudella ja kerrottu hänen kielelli-

⁴ Matriisin tavoitteena oli koota tutkimukseen edustava otos suomalaisia, ja se oli laadittu hankkeen työryhmässä Suomen väestötietojen pohjalta mutta tietoisesti vähemmistökielten puhujien osuutta painottaen.

sestä taustastaan Vietnamista tulleiden pakolaisten lapsena. Tekstissä painottuu hänen suhteensa suomeen ja vietnamiin sekä niiden käyttö eri elämänvaiheissa. Thuyn omaa ääntä on tuotu kuuluville sitaatissa, jossa hän kertoo, miksi puhuu vanhemmilleen vietnamia.

Thuy

Suomenvietnamilainen Thuy on syntynyt 1980-luvulla pakolaisleirillä, josta vanhemmat pääsivät pian tyttärensä syntymän jälkeen muuttamaan Suomeen. Thuy oivalsi olevansa kaksikielinen ollessaan päiväkodissa, kun eteen tuli ymmärrysongelmia. Lukioikäisenä hän tutustui muihin vietnamilaisiin. Heidän kanssaan tuli tuolloin puhuttua enemmän suomea, mutta nykyään he käyttävät keskenään taas enemmän vietnamia.

Vanhempiensa kanssa Thuy puhuu vietnamia: ”Jos on yrittänyt puhua suomea heille, se on tuntunu oudolta tai väärältä.” Hän kokee, ettei hallitse vietnamin kieltä vaativammissa kielenkäyttötilanteissa, mutta pojalleen hän haluaa opettaa sitä ja ylläpitää näin vietnamilaista kulttuuria.

Thuyille puhutaan joskus asiakaspalvelutilanteissa ensin englantia, mikä on hänestä huvittavaa. Hän on paljon tekemisissä kirjoitetun suomen kielen kanssa, sillä esimerkiksi töissä hän kirjoittaa erilaisia raportteja.

4 Aineisto ja metodit

Artikkelin ydinaineiston muodostavat 25 opiskelijan oppimispäiväkirjat näyttelykäynnistä. Suurin osa päiväkirjoista on Helsingin yliopiston suomen kielen opiskelijoilta, neljä Oulun yliopiston Kielikontaktit-kurssin opiskelijoilta. Tehtäviä voidaan pitää eräänlaisina pedagogisina kokeiluina.⁵ Opiskelijoiden tehtävänä oli käydä katsomassa näyttely, valita kolme yksilöä ja esitellä heidän kielielämäkertojaan tiivistelmän, valokuvan ja ääninäytteiden valossa; valinnat piti myös perustella. Tämän aineiston avulla selvitämme, miten yksi näyttelyn keskeinen kävijäryhmä (yliopisto-opiskelijat) tulkitsi kuvan ja kielielämäkerran suhdetta.

Toiseksi tarkastelemme seitsemän valokuvatun omia käsityksiä heistä otetusta kuvasta ja sen suhteesta kuvan rinnalla esitettyyn tiivistelmään. Avajaisissa julkisessa haastattelussa oli kuusi valokuvattua: Eila, Jalmari, Markku, Onni, Pinka ja Thuy. Näistä Onnia, Pinkaa ja Thuuya sekä lisäksi Eriä haastateltiin vielä erikseen oman kuvansa äärellä. Kaikki hankkeessa valokuvatut, kuten muutkin haastatellut, saivat kutsun avajaisiin, mutta tutkijoiden

⁵ Ajatus käyttää aineistoa tutkimuksen osana syntyi vasta siinä vaiheessa, kun helsinkiläisopiskelijoiden oppimispäiväkirjat oli jo kerätty. Suurin osa opiskelijoista antoi tutkimusluvan siten vasta jälkikäteen.

tietoon tuli vain näiden seitsemän paikalla olo, mikä rajasi aineiston juuri näihin yksilöihin. Tämän osa-aineiston avulla tarkastelemme sitä, miten ne, jotka ovat näyttelyssä kuvauksen kohteena, kokevat valokuvan välittävän heidän kielellistä elämäkertansa.

Kolmannen osa-aineiston muodostavat hankkeen valokuvaajan ajatukset kuvista ja kuvausprosessista. Olemme haastatelleet häntä kuvien äärellä, ja lisäksi aineistoon sisältyvät hänen julkiset kuvaesittelynsä Tampereen ja Oulun näyttelyjen avajaisissa. Kaikkiaan valokuvaaja kommentoi yhteensä 15:tä valokuvaa. Itse tekemissämme haastatteluissa kuvien valintaa ohjasi osaltaan se, että suurin osa oppimispäiväkirjoista oli kerätty ja olimme alustavasti selvillä siitä, mitkä kuvat olivat herättäneet opiskelijoiden kiinnostuksen. Valokuvaajan haastatteluiden avulla pyrimme selvittämään, millaisia tietoisia valintoja lopullisten näyttelykuvien taustalla on ja mitä merkityksiä kuvaaja on itse pyrkinyt välittämään.

Sekä valokuvattujen että valokuvaajan haastattelut on video- tai äänitallennettu. Suullista aineistoa on kaikkiaan noin 1,5 tuntia (85 min). Siitä noin puolet on valokuvaajan julkista kuvaesittelyä (n. 17 min) ja hänen haastatteluun kuvien äärellä (n. 26 min) ja puolet valokuvattujen haastatteluja (42 min), joko yleisön edessä tai kahden kesken tutkijan kanssa. Haastatteluaineisto on litteroitu karkeasti.

Analysoimme aineistoja laadullisen sisällönanalyysin keinoin (Tuomi & Sarajärvi 2018), mutta kiinnitämme huomiota myös esittämistapaan eli kielellisiin valintoihin (Liebscher & Dailey-O’Cain 2009). Aineistot eroavat toisistaan tuottamistapansa ja julkisuutensa suhteen. Oppimispäiväkirjat on kirjoitettu kurssitehtävän suorittamiseksi. Suullinen haastatteluaineistokin jakautuu kahtia: osa on näyttelyjen avajaisyleisön kuullen kerrottua, osa on tallennettu tilanteissa, joissa valokuvattua tai valokuvaajaa on haastateltu vain tutkimusta varten ja paikalla on ollut korkeintaan joku satunnainen kuvien katselija tutkijan tai tutkijoiden lisäksi. Näissä jälkimmäisissä tilanteissa kysymykset ovat yksityiskohtaisempia, ja haastatellulla on ollut enemmän aikaa puhua.

5 Näyttelyn kävijät ja valokuvaaja kuvien tulkitsijoina

Seuraavaksi tarkastelemme, miten näyttelyn eri osapuolet tulkitsevat valokuvan ilmentävän valokuvattujen kielielämäkertaa. Lähdemme liikkeelle tarkastelemalla ensin sitä, mitkä valokuvat on oppimispäiväkirjoissa valittu useimmin tutkimuksen kohteiksi (5.1). Varsinainen analyysi kohdistuu siihen, miten näyttelykävijät tulkitsevat kuvan linkittyvän kuvatus kielielämäkertaan (5.2). Keskitymme toisaalta valokuvauspaikasta tehtyihin tulkintoihin (5.2.1), toisaalta valokuvatun olemuksesta ja ilmeistä tehtyihin päätelmiin (5.2.2). Tämän jälkeen tarkastelemme kuvauspaikan valintaprosessia siltä kannalta, miten se ilmentää valokuvaajan käsitystä kuvauspaikan ja kielielämäkerran suhteesta (5.3). Vaikka alaluvussa 5.2 päähuomio

on katsojien tulkinnoissa ja alaluvussa 5.3 valokuvaustilanteen osallistujien näkökulmissa, tuomme paikoin eri osapuolten näkemykset dialogiin valottamaan tulkintojen moninaisuutta. Lopuksi (5.4) otamme esimerkinomaisesti tarkasteluun kolme valokuvaa, joiden tulkinnasta on käytettävissä kaikkien osapuolten näkökulmat.

5.1 Näyttelykävijöiden mieleen jääneitä yksilöitä

Oppimispäiväkirjan ohjeistuksessa opiskelijoita pyydettiin poimimaan kolme yksilöä tarkempaan esittelyyn ja perustelemaan, miksi valitsi juuri heidät. Lisäksi kehoitettiin kuuntelemaan näiden ääninäytteet ja esittämään huomioita kuvasta: miten kuva kirjoittajan mielestä ilmentää tutkittavan kielielämäkertaa? Oulun kurssilla opiskelijoita pyydettiin lisäksi pohtimaan, kuinka monikielisyys näkyy tiivistelmässä. Osa opiskelijoista osallistui näyttelyn avajaisiin, joissa siis valokuvaaja esitteli yleisölle muutaman kuvan ja muutamaa valokuvattua haastateltiin, mikä on osaltaan voinut vaikuttaa kuvien valintaan ja tulkintaan.

Kaikkiaan aineistossamme huomion kohteeksi on nostettu 23 eri valokuvattua, eli vain kuutta ei kommentoida lainkaan. Taulukkoon 1 on koottu ne yksilöt, jotka on mainittu oppimispäiväkirjoissa vähintään kolmesti.

Taulukko 1. Eniten mainintoja saaneet valokuvatut.

VALOKUVATUN TAUSTA ⁶	KUVAUSPAIKKA	MAININTOJEN MÄÄRÄ OPPIMISPÄIVÄKIRJOISSA
Pinka, s. 2010, suomi	Kilpisjärven ranta, taustalla Saana-tunturi (kuva 1)	8
Ulpu, s. 1980-L., suomi ja pohjoissaame	Saamelaimuseo	8
Leevi, s. 1980-L., kiina ja suomi	Järvenranta, lähikuva	6
Emmi, s. 1960-L., suomi	Kesäpuoti	6
Onni, s. 2000-L., suomi	Oma huone, tietokoneen äärellä (kuva 2)	5
Thuy, s. 1980-L., vietnam ja suomi	Mannerheimin ratsastajapatsas, Helsinki (kuva 3)	5

⁶ Kielitaustan määrittely ei ole aivan yksiselitteistä. Moni käyttää arjessaan useita kieliä, mutta taulukkoon on otettu vain valokuvatun kotikielet viitteellisessä järjestyksessä. Kaikkia arjessa käytettyjä kieliä ei siis ole listattu, vaan fokus on perheen kielitaustassa.

Rostislav, 1970-L, venäjä ja suomi	Katu, lähikuva	4
Yohana, s. 1990-L, tigrinja ja arabia	Lähikuva	4
Aimo, s. 1960-L, suomi ja inarinsaame	Taustalla järvimaisema	3
Dallo, s. 1990-L, arabia, turkmeeni ja suomi	Helsingin päärautatieaseman keskushalli	3
Louis, s. 1920-L, tanska, ruotsi ja suomi	Koti, puhelimessa	3
Tara, s. 1990-L, kurdi ja suomi	Koti, sylissä kissa, taustalla toinen ihminen	3

Taulukko osoittaa, että eniten huomiota saivat Pinka sekä saamelaistaustainen Ulpu. Seuraavaksi useimmin on valittu kiinalaistaustainen Leevi ja Savosta kotoisin oleva Emmi. Kaikkiaan huomiota kiinnittää monikielisten tai -kulttuuristen yksilöiden runsaus.⁷ Sellaisia, joilla suomi on ainut kotikieli, näiden eniten kommentteja saaneen yksilön joukossa on vain kolme: Pinka, Onni ja Emmi, mutta osa mielsi Pinkan saamelaistaustaiseksi (ks. alalukua 5.4). Pinkan kuvan saamaan runsaaseen huomioon vaikutti epäilemättä se, että kuvaa käytettiin Helsingin ja Oulun näyttelyn avajaiskutsussa sekä näyttelyjulisteissa, ja se, että kuvaaja esitteli kyseisen kuvan molemmissa avajaisissa. Tämän näkyvyyden ja toiston kautta kuvasta tuli ikään kuin auktorisoitu esimerkki hyvästä kuvasta, joka edusti koko näyttelyä (Seppänen 2004: 41–46). Suuri osa valituista yksilöistä on nuoria, vaikka valokuvatut kaikkiaan edustavat monipuolisesti eri ikäpolvia. Nuorten kiinnostavuus saattaa liittyä kommentoijien omaan ikään. Toisaalta opiskelijoiden omaa sukupolvea edustavan, pääkaupunkiseudulta kotoisin olevan Merin kuvaa ei kommentoinut kukaan.⁸

Kaikki opiskelijat eivät perustele valintojaan, tai teksteistä on vaikea päätellä, mitkä esiin nostetuista seikoista olivat varsinaisia valintaperusteita. Toisinaan perusteita esitetään useitakin.

7 Näyttelyn 29 valokuvasta 15:llä on selvästi monikielinen tausta, mikä on selvästi suurempi osuus kuin koko haastatteluaiineistossa. Tästä huolimatta monikielisiin yksilöihin kohdistunut kiinnostus on tässä merkille pantavaa. Poikkeuksen monikielisten ryhmässä muodostavat ruotsinkieliset, joita kommentoitiin suhteellisen vähän, todennäköisesti ruotsinkielisen tiivistelmän vuoksi.

8 Merin lisäksi kommentteja vaille jäi kaksi ruotsinkielistä sekä kolme keski-ikäistä suomenkielistä, jotka oli kuvattu hyvin arkisessa ympäristössä: kotona, parvekkeella tai kotipihalla. Näyttelystä tehtiin verkkokysely, johon vastasi 28 henkilöä, ja myös siinä vastaajat kommentoivat yleisimmin Pinkaa (7), kun tehtävänä oli valita 1–3 kiinnostavinta kuvaa tai elämäkertaa. Seuraavaksi eniten mainintoja saivat Leevi (6) ja Eric (5). Kaikkiaan 22 valokuvattua mainittiin ainakin kerran.

Selvästi tyypillisimpiä ovat valokuvatun kielielämäkerran yleinen kiinnostavuus, joka monessa tapauksessa liittyy tämän monikieliseen taustaan, sekä valokuva. Lisäksi opiskelijat mainitsevat valintaperusteina jonkin tiivistelmässä mainitun yksityiskohtan (esim. haasteltavan esittämä mielipide murteista tai oikeakielisyydestä), ääninäytteen tai näyttelyn avajaisten yhteydessä esiin tulleen seikan esimerkiksi valokuvatun haastattelusta. Kun valinnan perusteena on mainittu kuva, esiin nousevat niin esteettiset seikat⁹, omat tunnereaktiot kuin kuvan kiinnostavuus.

Opiskelijat ilmaisivat usein eksplisiittisesti pyrkineensä monipuolisuuteen: valittiin tarkoituksella eri-ikäisiä ja -taustaisia ihmisiä. Monipuolisuuteen ohjasi todennäköisesti kurssi, johon tehtävä liittyi: suurin osa kirjoittajista oli Suomi-kieliryhmän -kurssilta, jolla esitellään suomen kielen murteita, jossain määrin myös vähemmistökieliä ja S2-puhujien suomea. Oulun yliopiston opiskelijat tekivät tehtävän osana Kielikontaktit-kurssia, jolla käsiteltiin monikielisuuden tutkimusta. Jos aineisto olisi kerätty muiden alojen opiskelijoilta tai aivan muilta näyttelykävijöiltä, huomio olisi voinut kohdistua toisiin yksilöihin (ks. kuitenkin alaviitettä 6) ja myös muunlaisiin kuvan yksityiskohtiin kuin tässä tutkituilla opiskelijoilla.

5.2 Kuvan ja kielielämäkerran yhteyden rakentaminen

Seuraavaksi tarkastelemme kahdesta näkökulmasta sitä, miten näyttelykävijät tulkitsevat kuvan ilmentävän valokuvatun kielielämäkertaa. Paneudumme ensin niihin teksteihin, joissa esitetään tulkintoja kuvauspaikasta, ja tämän jälkeen analysoimme valokuvatun persoonasta ja ulkoisesta olemuksesta tehtyjä päätelmiä. Peilaamme joissakin tapauksissa näitä opiskelijoiden tekemiä tulkintoja valokuvaajan kommentteihin. Vaikka vertaammekin taiteilijan kuvaamia intentioita hänen luomansa tuotoksen tulkintaan, lähtökohtamme ei ole ensisijaisesti selvittää, miten hyvin katsojat tavoittavat nämä intentiot. Lähtökohtaisesti kaikki tulkinnat ovat yhtä arvokkaita ja kiinnostavia. Lisäksi on huomattava, että kaikki katsojan tekemät päätelmät eivät aina vastaa valokuvatun faktuaalista taustaa, mutta tämänkään seikan esiin nostamisen tarkoitus ei ole osoittaa katsojien olevan väärässä vaan valottaa kuvien katseluun liittyviä käsityksiä.

⁹ Huomionarvoista on se, että näyttelyn eri elementeistä ainoastaan kuviin suhtauduttiin arvioitavina teoksina. Tämä on toki ymmärrettävää ajatellen taidenäyttelyn kontekstia, mutta toisaalta suomen kielen opiskelijat olisivat voineet opintotilustaan perusteella periaatteessa puntaroida myös tekstien onnistuneisuutta. Kommentit koskivat kuitenkin ainoastaan niiden sisältöä.

5.2.1 Tulkintoja kuvauspaikasta osana kielielämäkertaa

Kuvauspaikkaa kommentoidaan useissa oppimispäiväkirjoissa. Kirjoittajat rakentavat valokuvattujen kuuluvuutta kuvan paikkaan, ja kuvien arvioinnissa yhdistyvät sekä henkilökohtainen taso – valokuvatun suhde kuvauspaikkaan – että laajempi diskursiivinen taso, johon vaikuttavat esimerkiksi maisemakuvien kohdalla vakiintuneet kulttuuriset maisemakuvastot ja esteettiset mallit (Vallius 2016). Monet kuvat on mahdollista paikantaa, mutta paikantamisen helppous tai vaikeus riippuu tietenkin katsojan maantieteen tuntemuksesta. Helppoisimpana voinee silti pitää Thuyn kuvaa Mannerheimin ratsastajapatsaan vierellä. Myös esimerkiksi Pinkan kuva on mahdollista sijoittaa melko tarkasti Suomen kartalle. Näin teki kuitenkin vain yksi opiskelija, joka totesi kuvattun poseeraavan ”Saana-tunturi taustallaan”. Kolme kirjoittajaa mainitsee kuitenkin pohjoisen jollain tavalla kuvan miljöönä.

Haastateltavista yhdeksän on kuvattu sisätiloissa kotonaan, muutama kotipihalla. Toisinaan opiskelijat ovat tulkinneet kodiksi myös jonkin muun miljöön. Koti-tulkinta on merkityksellinen, sillä kotiin liitetään usein erilaisia kielellisessä elämäkerrassa esiin tulevia asioita. Esimerkissä 1 kommentoidun Pirkon tiivistelmässä korostuvat hänen pitkäaikainen asumisensa Etelä-Karjalassa sekä havainnot murre-eroista. Kirjoittaja kytkee kuvausympäristön valinnan tulkintaansa oman murteen arvostuksesta. Hän liittää *tuttuuden* sekä kotiin että murteeseen ja sitoo ne näin yhteen. Koti – tai kotiseutu yleisemminkin – on ympäristö, jossa koetaan usein suurinta vapautta puhua omaa murretta (ks. esim. Nuolijärvi 1986: 68–71; Vaattovaara 2009: 106–113), joten valokuvan voi nähdä vahvistavan kuvaa Pirkosta murteen puhujana.

- (1) Pirkko on ilmeisesti kuvattu omassa kodissaan, tutussa ja turvallisessa ympäristössä, joka mielestäni kuvaa hyvin hänen kielellistä elämäkertansa. Oma murre on tuttu, turvallinen ja arvossaan.

Kodin merkitystä pohditaan myös kielen käyttöalan näkökulmasta suomenruotsalaisen lukiolaisen kuvan tulkinnan yhteydessä (esim. 2). Kuvassa, joka on otettu ulkoa iltahämärässä, Karin näkyy ikkunan kautta sisällä valaistussa huoneessa.

- (2) Karinin kuva toi mieleeni kaksi maailmaa; toinen on kotona (ehkä ruotsinkielinen maailma) ja toinen ulkona (ehkä monikielisen maailma.)

Valaistus korostaa sisä- ja ulkotilojen välistä kontrastia, minkä kirjoittaja kytkee eri kielten käyttöön. Tiivistelmässä Karin esitellään kolmikielisenä, mutta oletettavasti jo pelkästään tekstin ruotsinkielisyyden perusteella kirjoittaja sijoittaa ruotsin kodin sisäpuolelle

ja muut kielet sen ulkopuolelle. Vaikka kaksikielisellä Karjaalla ruotsin kielen käyttö onnistuu myös kodin ulkopuolella, opiskelijan tulkinta voi heijastaa sitä laajempaa diskurssia, jossa on tuotu esiin ruotsin käyttöalan kaventuminen (esim. Tandefelt 2003).

Valokuvaajan analyysissä samasta kuvasta korostuu enemmän Karinin vahva side omaan kotipaikkaansa (huom. sanavalinnat *juureva, kuulua, mun paikka, turvallinen*), mutta hänkin rakentaa vastakohdan omimman ympäristön ja *muun maailman* välille:

(3) Valokuvaaja:

tässä tää Kaarin niinku katsoo tonne muualle ja, tavallaan, on niinku toisaalla mut se on kuitenkin niinku läsnä vahvasti tässä, suomenruotsalaisena tässä, juurevassa, missäs tää nyt oli Karjaalla, ten-, tänne me kuulutaan ja, tää on niinku mun, mun paikka. täältä me turvallisesti ehkä katson niinku muuta maailmaa. miltä se näyttää.

Ulpun kuva liitetään viidessä oppimispäiväkirjassa saamelaisuuteen ja hänen synnyinseutuunsa – onhan hänellä yllään saamelaishuivi, ja saamelaisuus tulee esiin selvästi tiivistelmässä. Aineiston perusteella näyttää siis selvältä, että kuvauspaikan katsotaan ilmentävän kuvatun syntyperää ja etenkin saamelaisten tapauksessa kotiseutu on tyypillinen tulkinta kuvasta. Ulpu on kuvassa vanhassa tuvassa; tupaa kuvauspaikkana kommentoidaan kolmessa vastauksessa. Niistä kahdessa tuvan oletetaan olevan hänen uusi kotinsa. Lisäksi yhdessä mainitaan kuvasta välittyvän ”oikean kodin”, joka saattaa viitata laajemmin Lappiin ja saamelaisalueeseen.¹⁰

Toinen saamelainen, Aimo, on kuvattu Inarinjärven rannalla. Esimerkin 4 kirjoittaja tulkitsee kuvausympäristön pääkaupunkiseudulta Inariin palanneen Aimon nykyiseksi kotiseuduksi ja näkee valinnan heijastavan hänen identiteetissäänkin tapahtunutta muutosta.

(4) Kuvassaan Aimo on ilmeisesti kotiseudullaan luonnon helmassa, mikä kuvastaa Aimon kielilämäkerrassakin käsiteltyä uudelleen herännyttä kotiseuturakkautta sekä paluuta juurille Inariin.

Toinenkin opiskelija yhdistää Aimon kuvan Inariin, vaikka hän ei ”löydä yhteyttä materiaaliin”, millä hän ilmeisesti viittaa tiivistelmään. Kirjoittaja käsittää siis yhteyden konkreettisesti.

Jos kuvassa ei näy selvää, tunnistettavaa miljöötä, kuvaa ei välttämättä ole kommentoitu lainkaan, vaan valittujen yksilöiden esittelyssä korostuvat tiivistelmässä esitetyt

¹⁰ Kuvan tupa on todellisuudessa Ulpun isoisan koti, joka on esillä hänen työpaikallaan Siidan saamelaismuseossa. Tällainen yhteys jää katsojalta ymmärrettävästi tunnistamatta, koska asia ei paljastu tiivistelmästä.

tiedot ja ääninäyte. Näin on esimerkiksi Leevin kohdalla: hänet on kuvattu veden äärellä, mutta vesi on häivytetty osaksi taustaa. Vaikka Leevi on yksi eniten huomiota saaneista yksilöistä (ks. taulukkoa 1), huomioita esitetään pääasiassa hänen tiivistelmänsä pohjalta. Hänen kuvaansa kommentoi vain yksi ja tämäkin negatiiviseen sävyyn. Kirjoittaja ilmaisee omana mielipiteenään (*mielestäni*), ettei sumeataustainen kuva sovi kuvaamaan Leeviä, jolla on tunnistettava tausta.

- (5) Toisin kuin muissa kuvissa, tausta on sumea eikä siitä, mitä sen on tarkoitus kuvata, voi sanoa varmasti mitään. Tulee miellelyhtymä taustattomuudesta, mikä ei mielestäni kuvaa Leeviä.

Valokuvaajalle juuri valittu tausta oli kuitenkin tietoinen päätös, ja hän kokee sen ilmentävän suomenkiinalaisen Leevin kielellistä ja kulttuurista taustaa: taustan värit ja muodot viittaavat aasialaiseen kuvakerrontaan.

- (6) Valokuvaaja:
 siin on kiinalaista, tota, taideperimää tässä niinkun, vedessä, mikä tuolla heijastuu tohon lampeen ja, tietenki tää niinkun, no, tietenkä tämmöst ihmistä tossa nyt ei oo sinne pitää tulla ehkä enemmän jotain kaisloja piirrettyä ja, jotain lintuja mutta tota, siin on sitä samaa niinkun, fiilistä. mitä näissä tämmösis vanhoissa maalauksissa.

Tällaisia yhtymäkohtia saattoi olla vaikea nähdä, jos oli orientoitunut kieliaiheiseen näyttelyyn ja kirjoitettuun elämäkerrallisuuteen, eikä siihen, että kuvissa saattoi nähdä myös monenlaista symboliikkaa – ei vain suoria ja ilmeisiä merkityksiä (ks. Kress & van Leeuwen 2006: 13). Valokuvaajan tarkoituksena oli tässä tapauksessa liittää henkilö taustaansa mutta vähemmän ilmeisin keinoin. Kuvallisuuden tulkinta on tällaisissa tapauksissa tavallista vaikeampaa, vaikka visuaalisten järjestysten ymmärtäminen vaatii joka tapauksessa pohdintaa (ks. Seppänen 2004: 14–16).

Monissa kuvissa nähtiin yhteys yksilön käyttämiin kieliin, mikä ei ole yllättävää näyttelyn teeman valossa. Osa kuvista on mahdollista liittää juuri tiivistelmässä kuvattuihin paikkoihin, joissa eri kieliä käytetään tai kuullaan. Näin on esimerkiksi kuvassa, jossa Emmi istuu liikkeessään pöydän ääressä kirjoittamassa ja ovelta kurkistaa satunnainen ohikulkija. Kuva on yhdistetty Emmin työympäristöön ja siihen tiivistelmässäkkin mainittuun seikkaan, että hän kuulee työssään erilaisia kieliä. Yhdessä vastauksessa avoin ikkuna on nähty kuvastamassa Emmin mainitsemaa avoimempaa ilmapiiriä murteiden suhteen.

Seuraavassa yhteys kieliin ja niihin liittyviin paikkoihin löytyy valokuvatun moottoripyörän kautta:

- (7) Johanneksen hieno moottoripyörä kiinnitti huomioni. Kuvassa ei juurikaan näy ympäristöä, vain pimeä, ehkä sateen jäljiltä kostea maantie. Nuori mies on matkannut Suomessa eri paikkakunnilla fyysisesti, mutta sitäkin enemmän hän on saanut vaikutteita eri murteista ja kielellistä, tehnyt kielellistä matkaa, jonka varrelta puheeseen on tarttunut erilaisia piirteitä.

Toinen kirjoittaja puolestaan näki Johanneksen tarinan enemmän paikallaan pysyneenä ja ehdottaa, että tämä lähtisi liikkeelle. Tällaiset vapaammat tulkinnat, jotka eivät liity suoraan kuvattavaan paikkaan, ovat harvinaisempia, mutta esimerkiksi yksilön ominaisuuksia kuvataan jonkin verran, mitä tarkastelemme seuraavaksi.

5.2.2 Valokuvatun olemus ja ilmeet

Paikan lisäksi kielielämäkerran ja valokuvan välisiä yhteyksiä on etsitty valokuvatun ilmeistä ja olemuksesta. Erityisen ilmeiseksi tämä nousee Yohanan kohdalla, josta näyttelyssä oli esillä suuri kasvokuva; tällainen kuvauskulman rajaus herättää luonnollisesti erilaisia merkityksiä katsojan mielessä kuin kauempaa otetut kokovartalokuvat, joissa yksilön piirteet eivät näy niin selvästi (Seppänen 2004: 191; ks. myös van Leeuwen 2011 [2001]). Seuraavassa opiskelija peilaa kasvoja kielellisen repertuaarin muutokseen ja valokuvatun liikkuvuuteen:

- (8) Näyttelyssä Yohanan kuva on kasvokuva. Kasvot muuttavat elämän aikana muotoaan. Samoin on tehnyt Yohanan kielellinen repertuaarikin. Muutos on Yohanan elämässä vahvasti läsnä, sillä hän haluaa olla alati liikkeessä eikä rajoittua vain yhteen paikkaan.

Seuraavassa kommentissa kirjoittaja rakentaa linkin ääninäytteestä poimitun sitaatin ja kyseisen kasvokuvan välille:

- (9) ”Pirun paljon” ilmauksen tavoin Yohanasta otettu kuva huokuu itsevarmuutta ja ylpeyttä monikielisydestä.

Tulkintojen subjektiivisuutta havainnollistaa samasta kuvasta esitetty luonnehdinta, jossa Yohanaa kuvataan hyvin toisella tavalla. Tässäkin tapauksessa tulkintaa on saattanut ohjata ääninäyte, joka mainitaan eksplisiittisesti.

- (10) Muotokuvassaan hän katsoo lempeästi suoraan katselijaan, ja nauhalla hän puhuu suhteestaan kieleen pohtivasti ja reflektoiden.

Yksilön ominaisuuksia esitetään joskus myös löyhemmin erillään kielellisistä kokemuksista kuten seuraavassa Taran kohdalla. Esimerkissä 11 mainittuja luonteenpiirteitä on

vaikea löytää ainakaan hänestä kirjoitetusta tiivistelmästä, joten tulkinta perustunee nimenomaan kuvaan.¹¹ Kirjoittajan käyttämä *olemus*-sana voi sinänsä viitata sekä ihmisen sisäiseen että ulkoiseen kokonaisuuteen (KS s.v. *olemus*).

(11) Taran iloinen, lämmin ja itsevarma olemus välittyi kuvasta.

Esimerkissä 12 Pekka kuvataan *kiireisenä*, mikä on kirjoittajan tulkinta kuvasta: kuvattu seisoo pihalla kännykkäänsä keskittyneenä. Kirjoittaja kuitenkin luo yhteyden kännykästä puhekontakteihin, joita Pekalla on työssään. Ammatti käy ilmi tiivistelmästä.¹²

(12) Pekan kuva luo hänestä ainakin käsitystä kiireisenä kaupunkilaisena, koska siinä hän on lähellä kerrostaloja ja näpyttelee kännykkäänsä – luultavasti myyntiedustajana hänen puhekontaktinsa tapahtuvat asiakkaisiin paljolti myös kännykän kautta.

Yleensä kuitenkin ominaisuudet liitettiin tiiviisti osaksi elämäkerrassa tai ääninäytteessä esiin tullutta, kuten seuraavissa esimerkeissä, joissa Erkin ilmeiden ja olemuksen tulkitaan kertovan hänen kielikäsityksistään (esim. 13) ja Pinkan kuvausympäristön hänen luonteenpiirteistään (esim. 14).

(13) Erkin ilme ja olemus tuntuvat kuvaavan hänen järkähtämättömiä asenteitaan.

(14) Kuvassa hän on luonnossa, villin veden äärellä, joka mielestäni tuo hienosti ilmi edellämainitsemaani rohkeutta ja toisaalta maanläheisyyttä.

Kaikkiaan aineistossamme huomiota kiinnittää se, että kirjoittajat tiedostavat tekevänsä tulkintoja sen sijaan, että kuvaisivat todellisuutta. Tämä ilmenee erilaisten modaalisten aineiden kautta, joilla ilmaistaan epävarmuutta (esim. 1, 4: *ilmeisesti*; esim. 12: *luultavasti*;) tai sitä, että kyse on omasta mielipiteestä (esim. 5, 14: *mielestäni*).

¹¹ Ääninäytteessä Tara kertoo siitä, mitä Suomi maana hänelle merkitsee. Näyte antaa hänestä pikemminkin herkän kuin iloisen kuvan.

¹² Kaikkineen kommentit valokuvattujen työstä ovat vähäisiä, vaikka muissakin tapauksissa voisi löytää yhteyksiä tiivistelmässä mainittuun ammattiin (esim. tutkijana toimiva Erkki kirjastossa).

5.3 Valokuvausprosessin valinnat heijastamassa kuvaajan tulkintaa kielielämäkerrasta

Seuraavassa tarkastelussa huomiomme kohdistuu siihen, miten valokuvauspaikkaan ja -tapaan liittyvät valinnat heijastavat valokuvaajan näkemystä kuvan ja kielielämäkerran suhteesta. Tuomme esiin myös pari esimerkkiä, joissa valokuvaajan ja valokuvatun näkemykset poikkeavat hieman toisistaan.

Ensimmäinen valokuvattu oli Louis, 1920-luvulla syntynyt suomenjuutalainen liike mies, joka kuvattiin kotonaan. Kuvausasetelma muodostui tilanteessa, jossa kuvattavan puhelin soi. Seuraavassa valokuvaaja kuvailee oivalluksen hetkeä referoiden omia ajatuksiaan kyseisessä tilanteessa. Hän myös erittelee miljöötä ja valokuvattavan vaatetuksen yksityiskohtia, joiden voi tulkita osaltaan perustelevan valittua kuvausasetelmaa.

(15) Valokuvaaja:

– – siinä, sohvalla istun ja, Louisille tuli puhelu. hänen siskonsa soitti Israelista ja, hän vastas tähän, puhelimeen ja, siitä sohvalta mä katoi että hyvänen aika että, tässähän, tässähän se kuva on että hän on nyt täydellisessä, kehyksessä ja, tavallaan hän oli asunu kuuskyt, vuotta tässä samassa, asunnossa. ja, se oli aivan huikee niinku ((naurahdus)), sävyt, sävyiltään se oli ihan samansävynen kaikki taulut ja tapetit ja, lattiat ja matot, melkeen niinku, oma, oma tota vaatetuski hänellä oli, sävy sävyyn tähän, tilanteeseen ja,

Valokuvaaja ehdotti tilanteen lavastamista lopuksi uudelleen. Hänen mainitsemansa kehykset muodostuvat Louisin kuvassa oviaukosta ja huoneiston seinistä. Kehyksistä tulikin lopulta yksi kuvia yhdistävä ja samalla näyttelyn kantava teema (*framing*; Kress & van Leeuwen 2006: 177; ks. alaluvussa 5.4 kuvaa 2, jossa Onni on ikkunan kehyksissä).¹³

Lousin kuvauspaikkana oli siis koti, jossa kuvaaja sai kuvattavansa kehyksiin keskellä vuosikymmenten ajan kerrostunutta elämänhistoriaa (*hän oli asunu kuuskyt, vuotta tässä samassa asunnossa*). Valokuvaajan havainto kielielämäkerran erilaisuudesta ja yhteyksistä Suomeen tulee esiin Dallon kohdalla, ja tämä käsitys näkyi suoraan kertomuksessa kuvauspaikan valinnasta. Paikkaa lähdettiin etsimään yhdessä kuvattavan kanssa, ja lähtökohtana korostuu Dallon ohuempi yhteys Suomeen.

¹³ Kehykset ovat nähtävissä myös esimerkiksi Ericin toimistossa ja Emmin puodin ikkunasta otetussa kuvassa.

(16) Valokuvaaja:

ja, hänellä kun ei ollut mitään juuria, varsinaisesti Suomessa ei ollut mitään paikkaa. mikä olisi ollut hänelle, ((naurahdus)) tämmönen, kulttuuri, mh kulttuuristi, sitova tai, tai muutenkaan, kantapaikka niin, mä sitten menin häntä vastaan tänne koululle, koululle ja tota, missä hän opiskelee suomen kieltä ja, sano et hei että, voinko mä lähtee sun kanssa niinku, mä me-, mä tuun sun kans tänne, minne oot menossa ja, katotaan mihin, johdatutetaan ja, mm ja sitte päädyttiin tänne, rautatieasemalle – –

Muissakin tapauksissa kuvauspaikka valikoitui usein monesta vaihtoehdosta, kun taas joskus valinta oli miltei pakon sanelemaa esimerkiksi kuvattavan terveydentilan tai aikataulujen vuoksi. Paikka ei siis valikoitunut ensisijaisesti kielielämäkerran perusteella.

Ericin kohdalla taas oli esillä kaksi vaihtoehtoista kuvauspaikkaa, jotka nousivat esiin myös näyttelyn avajaisissa tehdyissä haastatteluissa (vrt. Thuy alaluvussa 5.4). Ericin työpaikka oli molemmille sopiva sijainnin ja aikataulujen vuoksi, mutta se oli lopulta valokuvaajan valinta. Toisena vaihtoehtona oli siirtolapuutarha.

(17)

Eric: mä ehdotin että me niinku ka-, kaveraan kanoja että mä menisin, kano-, kanan kansa haastama- niinku juttelemaan ja sitten ois kana ja minä.

Haastattelija: joo? joo,

Eric: että joku semmone,

Haastattelija: ((naurahdus)) joo,

Eric: mut sitte, se oli Espoossa vähän kauemp- tää on nyt kuitenkin keskustassa helppo paikka,

Haastattelija: olisk tää sen takia että tää oli helppo paikka.

Eric: no ehkä se oli, o- ou-, osa siitä, (-),

Eric arvelee siis paikan valikoituneen helpon sijainnin perusteella, mutta kuvaaja kertoo haastattelussa, että häntä kiehtoivat toimiston parvekkeelta avautuvat hienot näkyvät Helsingin keskeisille paikoille. Sekä kuvaaja että kuvattava kuitenkin toteavat, että paikka ei ilmennä henkilöä omimmillaan. Valokuvaaja kertoo havainneensa, että tässä Ericin työminää ilmentävässä kuvassa näkyy enemmänkin velvollisuus, taakka (esim. 18). Ericin vaihtoehtoisessa visiossa tämä olisi seurustellut kanojen kanssa, mikä olisi korostanut mitä todennäköisimmin hänestä ja hänen kielielämäkerrastaan toisenlaisia piirteitä, esimerkiksi maanläheistä yhteyttä toiseen kotimaahan.

(18) Valokuvaaja:

ja, ehkä se siirtolapuutarha vois ol-, ois voinu olla rennompi paikka hänelle niinkun, tehdä se kuva koska, se oli ehkä sit se mitä hän rakasti. et tää, oisko tää ollu enemmän niinku velvollisuus.

Kuvista näkyikin siis vain jokin puoli kuvattavasta eikä aina suinkaan niistä kaikkein ominaisin. Työpaikkakuva on realistinen osa Ericin kielenkäytön arkea, vaikei ollutkaan hänelle kaikkein mieluisin vaihtoehto. Vaikka valokuvaaja on kuunnellut kuvattavien toiveita ja neuvotellut heidän kanssaan kuvauspaikoista, hän myöntää toisinaan johdatelleensa heitä toivomaansa suuntaan:

(19) Valokuvaaja:

et kuitenkin mä aika ovelasti johdattelen ihmisiä, niinku tekemään ne ratkasut mitä mä, oon ajatellu, osittain.

Kaikissa kuvissa linkki kielielämäkertaan ja erilaisiin kielenkäyttötilanteisiin ei ole yhtä ilmeinen, mutta esimerkiksi Jalmarin kuvassa, jossa hän tavoittelee ylähyllyllä olevaa kirjaa kirjastossa, tällainen yhteys on tietoisesti rakennettu ja aineistomme perusteella myös tunnistettu.¹⁴ Romaniväestöön kuuluva Jalmari on asunut pitkään Ruotsissa ja tullut aikuisena opiskelemaan Tampereelle Suomen teologiselle opistolle. Tämä on merkinnyt suomen kielen uutta haltuunottoa ja oman kielenkäytön laajentamista myös opintojen saralla. Seuraavassa valokuvaaja kommentoi paitsi omaansa myös kuvattavan toimintaa kuvaustilanteessa.

(20) Valokuvaaja:

tähän tota, halusin, lisätä tämmöstä mystisyyttä tämmösellä, samanlaisella tiukalla valaistuksella ja, tämmösellä, asennolla, missä hän kurottaa tänne, ylähyllylle, ottaamaan kirjaa, ja, todella pidän tästä, Jalmarin heittäytymisestä, hän lähti, estoitta mukaan ((naurahdus)),

Valokuvaaja kertoo valaistusratkaisustaan ja käyttää ilmausta *lisätä mystisyyttä*, millä hän osoittaa, ettei taiteellinen vaikutelma synny itsestään. Valaistus on olennainen osa kuvan onnistumista, ja kuvaaja kertookin käyttäneensä kahta kuvaa lukuun ottamatta aina lisävaloa. Useissa tapauksissa valolla on ollut aivan erityinen tehtävä korostamassa kuvattua henkilöä tai joitakin puolia hänestä, Jalmarin kuvassa siis ”mystisyyden” lisääminen (ks. Kress & van Leeuwen 2006: 176). Jalmari analysoi itse kuvaansa avajaisten haastattelussa seuraavasti:

¹⁴ Jalmari ei itse kuitenkaan yhdistänyt haastattelutilanteessa kuvauspaikkaa kielielämäkertaansa.

(21)

- Haastattelija: – – nyt kun tähän on, on tota, tallennettu tämmönen, välähdys, kirjastovierailusta niin millainen puoli sinusta näkyy, tässä kuvassa. mitä ajattelet että, että, mitä se kuvastaa.
- Jalmari: no, ehkä se kuvastaa että, ((yskäys)) haluan, haluan oppia lisää, tuolta ylhäältä jotain, yläilmoista, kenties Jumala voi antaa mulle lisää viisautta.

Kuvattava on heittäytynyt tilanteeseen valokuvaajan ohjeiden mukaan ja nyt valmiin kuvan äärellä näkee sen kuvastavan haluaan oppia uutta. Kurotus ylöspäin saa symbolisen merkityksen: Jalmarille se kertoo pyrkimyksestä etsiä viisautta Jumalalta. Hän näkee kuvassa ylikuonnollisen ulottuvuuden, joka sopii hyvin yhteen valokuvaajan ilmaiseman mystisyyden¹⁵ tavoittelun kanssa.

Lopuksi osoitamme kolmen esimerkkitapauksen avulla, miten valokuvan ja kielielämäkerran suhde näyttäytyy, kun erilaiset osa-aineistot ja näkökulmat tuodaan yhteen.

5.4 Esimerkkitapaukset

Esittelemme Pinkan, Onnin ja Thuyn valokuviiin ja niiden syntyyn liittyviä kommentteja valottaaksemme, millaisia näkökulmia eri aineistot tuovat kuvien ja kielielämäkerran suhteeseen. Nämä yksilöt on valittu sillä perusteella, että heidän kuvansa ovat herättäneet kiinnostusta näyttelykävijöissä (ks. taulukkoa 1). Heitä on haastateltu avajaisten yhteydessä ja heidän kuvistaan on myös valokuvaajan kommentit.

15 KS s.v. *mystinen* 'salaperäinen, arvoituksellinen, selittämätön'

Pinka

Kuva 1. Pinka. Valokuvaaja Sakari Röyskö.

Kuten edellä kävi ilmi, Pinka sai aineistossamme eniten mainintoja. Tähän oli epäilemättä vaikutusta paitsi kuvan esteettisillä ansioilla (esim. 23), joihin monessa kommentissa viitataan, myös kuvan ja kuvatun esillä ololla niin näyttelyn markkinoinnissa kuin Helsingin avajaisissakin. Pinka on kuvattu luonnossa veden äärellä, ja taustalla näkyy tunturimaisema. Maantieteellinen paikka nouseekin keskeiseksi näyttelykävijöiden kommentteissa: se mainitaan kuudesti, luonto jollain tapaa kaikissa. Paikan tunnistaminen epäilemättä auttoi kuvan tulkinnassa: kytkös kielielämäkertaan eli Pinkan asuinpaikkaan on helposti havaittavissa.

- (22) Pinkan valitsin myös yhdeksi tarkemman tarkastelun kohteeksi, koska hänen kuvansa oli mielestäni kaikista vaikuttavin, ja tutkimukseen osallistuneista Pinka asui kaikista pohjoisimmassa. Pinkan kuvasta välittyi pohjoista tunnelmaa ja siinä oli samaan aikaan jotain hyvinkin suomalaista.

Valokuvaaja totesi kuvanneensa Saana-tunturin epätavallisemmasta kulmasta, eli hän rikkoi tietoisesti kanonisoitua maisemakuvausperinnettä (Häyrynen 2005: 183–189).

(23) Valokuvaaja:

sit mä, tiedustelin että on- onko jotain toista paikkaa että, sais vähän niinku, tota, tunturia paremmin vielä tonne taustalle ja, mut kuitenkin, no joo. no sit mentiin tähän toiseen, paikkaan mikä on niinku tän järven ihan rannassa, rannassa ja, siinä näkyy sitte Saana-tunturi tässä oikealla, ei ei ihan nin, niin tunnustettavasti kun se yleensä näkyy se, koko muoto se, jyrkkä, eturinne siinä.

Toisaalta kuva toistaa vakiintunutta Lapin maisemakuvausta, jonka tunnukseksi liitettiin jo varhain saamelainen kansallispukuineen (Häyrynen 2005: 13). Saamelaisuuspäätelmä, jonka neljä opiskelijaa teki, osoittaa, että kuvan voima on vahvempi kuin tiivistelmän, sillä tiivistelmässä saamelaisuudesta ei mainita mitään. Tulkinta voikin juontua juuri vakiintuneesta kuvausperinteestä. On huomattava, ettei valokuvaaja ohjannut valokuvattavien pukeutumista, vaan he saivat päättää vaatetuksensa itse. Tässä tapauksessa valintaan vaikutti Pinkan äiti, joka valitsi tyttärelleen saamelaisasua jäljittelevän asun, joten assosiaatiot saamelaisuuteen ovat ymmärrettäviä.

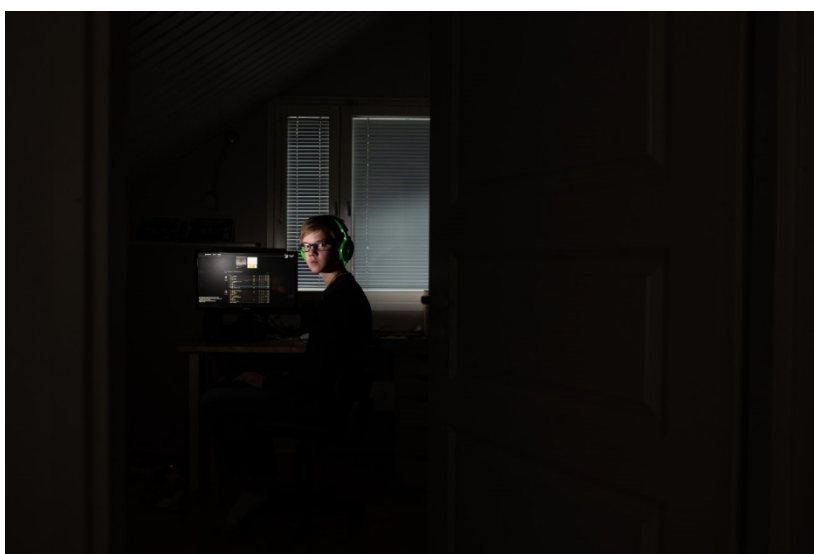
(24)

Haastattelija: miltäs sä itse näytät tossa o. onks se se, kuvaako se hyvin sinua.
 Pinka: joo minun mielestä ei koska äiti minun mielestä yritti vähän liikaa.
 Haastattelija: mitä äiti yritti.
 Pinka: äi-, tuo pipoki on äidin.
 Haastattelija: aijaa, ((naurahdus))
 Pinka: mä en tiä halusiko mie näytän (-) ku, (-) ni hyvältä.
 Haastattelija: okei?
 Pinka: ((hiljainen vuoro))
 Haastattelija: mitä, se kuvasta ei,
 Pinka: minun mielestä tuo ei kuvasta (hirveesti) minua mutta,
 Haastattelija: aijaa. jo- jos, sinä olisit saanut valita ni mitä siinä kuvassa olisi. sinulla ei olis pipoa,
 Pinka: no, tuo pipo on hyvä mutta minun mielestä tuo, puuhka on, liian iso.

Pinka kommentoi asuaan kriittisesti eikä kokenut kuvan ilmentävän täysin häntä itseään. Päähineen puuhka ei miellytä häntä; toisessa kohdassa hän toteaa, ettei olisi laittanut ylleen toppahousuja. Haastattelusta ei käy aivan selväksi, mihin Pinka viittaa puhuessaan äidin liiallisesta yrittämisestä: onko kyse pelkästään pyrkimyksestä varmistaa, että tytär olisi kuvassa edukseen (*halusiko mie näytän - - hyvältä*), vai liittyykö kommentti myös siihen, että vaatetus tuntui Pinkasta vieraalta?

Yhdessä oppimispäiväkirjassa kuva luonnossa, “villin veden äärellä”, liitettiin rohkeuteen ja maanläheisyyteen (esim. 14), ja toisessa tekstissä kuvatus katse ja olemus mainittiin *avoimeksi*, *rohkeaksi* ja *päättäväiseksi*. Molemmat kirjoittajat yhdistivät ominaisuudet Pinkan kielelliseen käyttäytymiseen: tiivistelmässä hänen kerrotaan puhuvan vieraille ihmisille rohkeasti ja käyttävän ennakkoluulottomasti eri aksentteja leikeissään; hän myös kertoo käyttävänsä vieraita kieliä. Joillakin kirjoittajilla oli Pinkasta omakohtaistakin tuntumaa näyttelyn avajaisista, joissa hän esiintyi kiistämättä ikäisekseen rohkeasti. Myös luonnon puhtaus ja yksinkertaisuus mainittiin osana Pinkan kielellisen elämäkerran perustan rakentumista.

Onni

Kuva 2. Onni. Valokuvaaja Sakari Röyskö.

Onnin kuva yhdistetään oppimispäiväkirjoissa englannin kielen osaamiseen, koska pelaaminen kuvaa nykynuorten tyypillistä kielenkäyttötilannetta, johon englanti liittyy (ks. esim. Pitkänen-Huhta & Nikula 2013: 110). Näin siis myös muitakin kuin vähemmistöryhmiä edustavien kuvissa eri kielet ovat selvästi esillä. Englanti mainittiin neljässä oppimispäiväkirjassa; kaksi opiskelijaa kertoo arvanneensa englannin kuuluvan Onnin kielivarantoon jo ennen tiivistelmän lukemista, toinen oman taustansa perustella (ks. esim. 25). Esimerkin 25 kirjoittaja todentaa omaa kuulumistaan samaan viiteryhmään viittaamalla Onniin englanninkielisellä *gamer*-nimityksellä. Yhden kirjoittajan mielestä kuva on todenmukainen mutta harmittavan stereotyyppinen; toinen kiinnittää huomiota sulkeutuneesta huoneesta tietokoneen kautta avautuvaan muuhun maailmaan (esim. 26).

(25) Onnin valitsin, koska hän oli pelaaja, gamer. Olen hyvin kiinnostunut pelaamiseen liittyvästä terminologiasta ja kielestä, sillä pelaan itsekin. Kuten epäilin jo ennen kuin edes luin hänen tiivistelmänsä, Onnin elämässä englantilaista elää vahvana.

(26) Ikkunassa sälekaihtimet on tiukasti kiinni, mutta tietokoneen ruudun kautta ovi on auki maailmaan.

Onni arvioi itse kuvan yllättävän hyväksi; hän ei olisi uskonut tällaiseen lopputulokseen. Voinee siis päätellä, että hän kokee kuvan välittävän olennaisen puolen itsestään.

(27)

Haastattelija: eli, onks siinä jotain yllättävää sulle tossa kuvassa niinku, nyt ku näät ton.

Onni: tota, on se ehkä yllättävä hyvä. ((naurahdus)) että tota, kylä, ajattelin et se nyt iha sillei, tollasta voi saada.

Kuvausasetelman keskeinen valinta, pelaaminen, nousee suoraan kielielämäkerasta. Kuvassa on kuitenkin todellisesta tilanteesta poikkeava yksityiskohta, johon Onni kiinnittää huomiota: näppäimistö on sylissä, vaikka se on pelatessa pöydällä. Tässä ratkaisussa valokuvaaja on laittanut etusijalle taiteen, hyvän valokuvauksellisen asetelman, eikä ole pyrkinyt ensisijaisesti normaalin pelitilanteen dokumentointiin.

Valokuvaaja kertoo, että tähän kuvaan hänellä oli jo ennalta selvä näkemys, joka myös pysyi loppuun asti:

(28) Valokuvaaja:

mulla oli hyvin vahva visio siitä että Onni istuu, huoneessa jossa on, videoruudun, valo, kasvoilla ja ja tosiaan tämmönen kuva siitä sitten tuli. ihan tota, etukäteen, suunniteltu, melkeenpä. joo, otin Onnista pari muutaki, variaatiota, erilaista taustaa mutta, kyllä tää videopelitunnelma oli niin vahva tässä kaverissa ja huone sopi siihen hyvin niin se päättyi sitten näyttelykuvaksi.

Tässä tapauksessa etukäteen muodostettu idea päättyi myös näyttelyyn, eikä valokuvaaja lähtenyt etsimään mitään yllättävää ratkaisua. Videopelejä pelaava teinipoika oli ollut valokuvaajan ensimmäinen ajatus kuvattavasta eikä vaikutelma muuttunut.

Thuy

Kuva 3. Thuy. Valokuvaaja Sakari Röyskö.

Thuyn kuvauspaikka Mannerheimin ratsastajapatsaan juurella Helsingissä on suomalaiselle helposti tunnistettava, ja sen yhteydessä kolme oppimispäiväkirjan kirjoittajaa mainitsee Helsingin ydinkeskustan. Kahdessa kommentissa tuodaan esiin se, että kuva osoittaa valokuvatun ”täydellistä” tai ”saumatonta” sopeutumista Suomeen. Toisaalta toinen löytää siitä lisäksi yhteyden myös siihen, että Thuyta kohdellaan vieraskielisenä hyvästä suomen taidosta huolimatta (ks. 3.2: Thuyn tiivistelmä). Avajaishaastattelussa Thuy kertoo pyöriänsä usein kuvauspaikan ohi, ja tämä kommentti on poimittu myös yhteen oppimispäiväkirjaan. Tutkijan kanssa tehdyssä haastattelussa hän kuitenkin pohtii, miksi näyttelyyn valittiin tämä eikä toista kuvaa, joka hänestä olisi ollut vielä osuvampi. Hänestä vaihtoehtoinen kuva olisi liittynyt selvemmin varsinaisen tutkimushaastattelun teemaan, *kielenkäyttöön*, jonka hän mainitsee kahdesti.

(29)

- Thuy: sit se keskustelu myös niinku painottu sit enemmän siihen niinku, mun poikaan ja siihen niinku, tulevaisuuteen siihen niinku kielenkäyttöön. se niinku jäi ehkä niinku mieleen,
- Haastattelija: mm,
- Thuy: just se et, et sit tostaki tuli esille se, mun niinku, tavote siihen niinku mun pojan kanssa (siit) kielenkäytöstä. nii se ehkä tuli jäi mieleen ja mä jotenkin jollain tavalla ehkä odotin että,

Haastattelija: mm,
 Thuy: et sieltä ois poimiu-, poimutunu valokuva jossa mä oisin
 pojan kanssa.
 Haastattelija mm. joo.
 Thuy: mutta, toi on, ihan hyvä ((naurahdus)) myös.

Valokuvaaja puolestaan perustelee kuvan valintaa toisenlaisella idealla, jossa maahanmuuttajan suhde kohdekulttuuriin tulee näkyväksi. Kun kuvattava on tunnetun historiallisen hahmon kanssa samassa kuvassa ja samantapaisessa asetelmassa, se luo uusia kerrostumia ja mielle yhtymiä Suomeen ja suomalaisuuteen ja näin myös uudistaa tuttua kuvastoa (Häyrynen 2005: 63).

(30) Valokuvaaja:

mä halusin kuitenkin leikitellä, tän niinkun, maahanmuuttaja, Suomi, tota retoriikan kanssa että tässä on kuitenkin, tämmöstä kontrastia et tää maahanmuuttaja poseeraa tässä, tämmöses patsasmaisessa asennossa, ja sitte tuolla taustalla on tää Mannerheimin patsas. ja, siin on sitä kontrastia, molemmat on tavallaan tossa jalustalla.

Valinnan taustalla on juuri kuvan tematiikka ja siinä esiintyvät hahmot ja laajemmat yhteydet yhteiskuntaan ja puhujan taustaan. Pojan kanssa otettu kuva olisi taas nostanut perheen kielivalinnat etualalle.

6 Tutkimuksen ja taiteen vuoropuhelua

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet sitä, miten tutkimus ja taide asettuvat vuoropuheluun aineistossa, joka on kerätty valokuvanäyttelyn ympäriltä. Tutkimuskohteena on ollut erityisesti se, miten kuvien tulkitaan kytkeytyvän kielielämäkertoihin, joita näyttelyssä on esitelty myös lyhyiden tiivistelmien ja ääninäytteiden muodossa. Olemme lähestyneet aihetta niin katsojien, valokuvattujen kuin valokuvaajankin näkökulmasta. Aineistona olemme käyttäneet katsojien kokemuksia sisältäviä oppimispäiväkirjoja sekä valokuvattujen ja valokuvaajan haastatteluita.

Kuva asettuu osaksi kielielämäkerta ensinnäkin katsojien tulkinnan kautta. Keskeisiksi teemoiksi nousevat elämäkerran yhteydet kuvauspaikkaan ja valokuvatun olemuksen arviointi. Vaikka kuvien vieressä esitetyt tiivistelmät väistämättä ohjasivat kuvan tulkintaa tai antoivat vihjeitä siihen, nekään eivät suoraan kerro, mikä on henkilön suhde valokuvausympäristöön – esimerkiksi onko hänet kuvattu kotonaan vai lomanviettopaikassa. Tulkinnan

konteksti osana oppimistehtävää on merkityksellinen. Tehtävänantoa, jossa pyydetään analysoimaan myös kuvia, ei ole selvästikään koettu oudoksi tai vaikeaksi, sillä kuva-analyysiin on viime vuosina sosiaalistuttu jo koulussa (ks. esim. LOPS 2015). Kuvissa nähdään vihjeitä esimerkiksi eri kielten käytöstä, kieliasteista sekä kielenkäytössä ja kieli-identiteetissä tapahtuneista muutoksista. Erityisen paljon kiinnostusta näyttelyssä herättivät vähemmistökielten puhujat, joiden kielielämäkerran kuvittaminen on ehkä ollut helpompaa kuin suomenkielisten, ja siksi näihin on ollut helpompi tarttua. Erityisesti Pinkan kuva osoittaa, että myös kuvan estetiikalla ja keskeisellä asemalla näyttelyjen markkinoinnissa on merkitystä.

Toiseksi kuvaa osana kielielämäkertaa sanoittaa valokuvaaja, joka pohtii kuvan roolia niin kuvausprosessin kulun kuin omien intentioidensa kautta. Kuvaaja tuo usein esiin jonkin tiivistelmässä ja kielielämäkerrassa esiintyvän seikan valokuvausta ohjanneena seikkana. Monesti kuvaajan ja katsojien näkökulmat ovat olleet samansuuntaisia, joskus kuvista kuitenkin esitetään erilaisia puolia. Monipuolinen visuaalinen materiaali mahdollisti sen, että katsojat ovat rakentaneet kuvista sellaisiakin oivaltavia ja uskottavia tulkintoja, jotka eivät ainakaan haastattelujen perusteella ole olleet valokuvaajalla mielessä kuvaustilanteessa. Tällaisia ovat erityisesti ne, joissa opiskelijat ovat edenneet varsin abstraktille tasolle ja irrottaneet konkreettisesta ympäristöstä ja sen artefakteista. Kuvien tulkinnan avoimuus aiheutti myös kritiikkiä, kuten kävi ilmi Leevin kuvaa koskevassa kommentissa. Näyttääkin siltä, että näyttelykävijät, jotka ovat enemmän kiinni tekstissä ja perinteisessä tavassa lähestyä kielielämäkertaa, etsivät konkreettisia yksityiskohtia (esim. tunnistettava ympäristö), joihin tarttua. Ne opiskelijat, jotka puolestaan heittäytyvät vapaammin kuvan vietäväksi, tulkitsevat kuvan ilmeitä ja kehrittelevät päätelmiä myös kuvan olemuksen kautta ja liittävätkin sen osaksi elämäkertaa (esim. Yohanan kuva). Valokuvaaja kertoi eri yhteyksissä, että pyrki välttämään helppoja ja liian ilmeisiä ratkaisuja (esim. Thuyn kuvien valinta), mutta eräs näyttelykävijä arvostelee silti pelaajakuvaa (Onni) stereotyyppisyydestä. Kuvaaja on tehnyt tietoisia ratkaisuja elämäkerran esittämisessä, mutta työ on edennyt myös hiljaisen tiedon ja ammattitaidon varassa, joskus spontaanisti tilanteiden ehdoilla.

Kolmanneksi kuvaa tulkitaan osana kielielämäkertaa valokuvattujen kuvasta ja kuvaustilanteesta tekemien havaintojen kautta, joissa arvioidaan muun muassa kuvauspaikan valikoitumista, omaa ulkonäköä ja kuvan onnistuneisuutta. Osa kuvatuista oli yllättyneet kuvaajan tekemästä lopullisesta valinnasta tai tuntui pohtivan, oliko valittu kuvauspaikka lopulta kaikkein paras ilmentämään heidän kielielämäkertansa. Haastattelujen vertailu osoittaa, että kuvausprosessi on tapahtunut yhteistyössä. Valokuvattu on esimerkiksi ehdottanut kuvauspaikkoja ja valinnut oman asunsa, valokuvaaja on puolestaan hyväksynyt tai hylännyt ehdotetut paikat ja päättänyt lopulliset näyttelykuvat.

Kielentutkijoina liikuimme uusilla alueilla, kun pohdimme kuvien ja kielielämäkerrojen yhdistymistä laajalle yleisölle suunnatussa näyttelyssä. Yritys ymmärtää valokuvien osuutta tuotti uudenlaisen aineiston, metapuhetta ja -kieltä kuvista, kuvausprosessista ja kielielämäkerroista ja avasi niitä tavoitteita ja toiveita, joita kuvausprosessiin sisältyi. Kuvien monitasoisuus yllätti, kun niiden syntyä ja merkityksiä tarkasteli muiden silmin. Vaikka tutkimuksen ja taiteen kytkös oli keskeinen ajatus hankkeen alusta lähtien, idea valokuvan ja kielielämäkerran suhteen tutkimisesta syntyi vasta tutkimusprosessin kuluessa. Tähän tapaus-tutkimukseen kerätty aineisto ei näin ollen ole pitkäjänteisen suunnittelun tulos vaan ennemminkin kokeilu, jossa aineistonkeruu on ollut osin spontaania ja sidoksissa esimerkiksi näyttelyaikatauluun. Saatuihin tuloksiin vaikuttaa luonnollisesti se, että opiskelijat ovat nimenomaan suomen kielen (eivätkä esim. valokuvauksen) opiskelijoita, kuten myös se, millainen tehtävänanto heille on annettu ja mistä näyttelyistä aineisto on kerätty (esim. avajaisten ohjelma, ripustusratkaisut). Samoin vaikutusta on ollut sillä, keitä valokuvatuista on ollut mahdollista haastatella näyttelykuvan äärellä. Tutkimusta olisi mahdollista jatkaa moneen suuntaan – varsinkin jos näyttelykiertue jatkuu. Tällöin katsojien kokemuksia voisi kerätä toisenlaisilta ryhmiltä, ja oppimispäiväkirjojen ohella voisi hyödyntää myös haastatteluja, joissa tutkittavien tulkinnoista pääsisi esittämään tarkentavia kysymyksiä.

Kiitokset

Kiitämme anonyymeja vertaisarvioijia sekä Pirkko Nuolijärveä arvokkaista parannusehdotuksista artikkelimme edeltävään versioon. Lämpimät kiitokset myös valokuvaaja Sakari Röyskölle, valokuvatuille ja oppimispäiväkirjansa luovuttaneille opiskelijoille. Koneen Säätiötä kiitämme hankkeen rahoituksesta.

Kirjallisuus

- Barthes, R. 1990 [1977]. *Image. Music. Text*. Kääntänyt S. Heath. 6. painos. London: Fontana.
- Blommaert, J. & A. Backus 2011. *Repertoires revisited: 'knowing language' in superdiversity*. Working Papers in Urban Language and Literacies 67. https://www.academia.edu/6365319/WP67_Blommaert_and_Backus_2011_Repertoires_revisited_Knowing_language_in_superdiversity
- Bredenkamp, H. 2005. Einleitung: Drehmomente – Merkmale und Ansprache des Iconic turn. Teoksessa C. Maar & H. Burda (toim.) *Iconic turn: Die neue Macht der Bilder 3*. painos. Köln: DuMont, 15–26.

- Busch, B. 2017. Biographical approaches to research in multilingual settings: exploring linguistic repertoires. Teoksessa M. Martin-Jones & D. Martin (toim.) *Researching multilingualism: critical and ethnographic approaches*. London: Routledge, 46–59.
- Busch, B. 2018. The language portrait in multilingualism research: theoretical and methodological considerations. Working Papers in Urban Language & Literacies. Paper 236. https://heteroglossia.net/fileadmin/user_upload/publication/busch18_The_language_portrait_copy.pdf
- Eckert, P. 2012. Three waves of variation study: the emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual Review of Anthropology*, 41, 87–100. doi: 10.1146/annurev-anthro-092611-145828.
- Häyrynen, M. 2005. *Kuvitettu maa. Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karjalainen, A. 2012. *Liikkuva ja muuttuva suomi. Diskursiivis-etnografinen tutkimus amerikkalaisten kielielämäkerroista*. Jyväskylä Studies in Humanities 186. Jyväskylä: Jyväskylä yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4895-5>
- Kaukoma, T. 2015. *Facial expressions as an interactional resource in everyday face-to-face conversation*. Helsinki: University of Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1236-1>
- Keskimaa, S. 2018. *Kalle Pääntalon Iijoki-sarja kielielämäkertana*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 165. Oulu: Oulun yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526220536>.
- Koski, M. 1999. Todellisuuden kuvia, kuvia todellisuudesta. Teoksessa J. Kukkonen & T.-J. Vuorenmaa (toim.) *Valoa 1839–1999. Otteita suomalaisen valokuvan historiaan*. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museo, 11–25.
- Kress, G. & T. van Leeuwen 2006. *Reading images: the grammar of visual design*. London: Routledge.
- KS = Kielitoimiston sanakirja Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2018. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018 [luettu 2.10.2019].
- van Leeuwen, T. 2011 [2001]. Semiotics and iconography. Teoksessa T. van Leeuwen & C. Jewitt (toim.) *The handbook of visual analysis*. London: SAGE publications ltd. DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9780857020062>
- Lehtonen, H. 2015. *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>.
- Liebscher, G. & J. Dailey-O'Cain 2009. Language attitudes in interaction. *Journal of Sociolinguistics*, 13 (2), 195–222.

- Lister, M. & L. Wells 2011 [2001]. Seeing Beyond Belief: Cultural Studies as an Approach to Analysing the Visual. Teoksessa T. van Leeuwen & C. Jewitt (toim.) *The handbook of visual analysis*. London: SAGE. DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9780857020062>
- LOPS 2015 = Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015.
https://www.oph.fi/download/172124_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2015.pdf
- Mustajoki, A. 2013. Johdanto. Teoksessa U. Strellman & J. Vaattovaara (toim.) *Tieteen yleista-juistaminen*. Helsinki: Gaudeamus, 15–20.
- Nuolijärvi, P. 1986. *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Tietolipas 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nuolijärvi, P. 2019. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa. *Kielikello*, 3/2019.
<https://www.kielikello.fi/-/sata-suomalaista-kielellista-elamakertaa>
- Pavlenko, A. 2007. Autobiographic narratives as data in applied linguistics. *Applied Linguistics*, 28 (2), 163–188. DOI:10.1093/applin/amm008.
- Pennycook, A. 2010. *Language as a local practice*. London: Routledge.
- Pietikäinen, S. 2012. Kieli-ideologiat arjessa: neksusanalyysi monikielisen inarinsaamenpuhujan kielielämäkerrasta. *Virittäjä*, 116 (3), 410–442.
- Pitkänen-Huhta, A. & T. Nikula 2013. Teenagers making sense of their foreign language practices: individual accounts indexing social discourses. Teoksessa P. Benson & L. Cooker (toim.) *The applied linguistic individual. Sociocultural approaches to identity, agency and autonomy*. Sheffield: Equinox Publishing, 104–118.
- 100suomalaista-blogi. <https://blogs.helsinki.fi/100suomalaista/>
- Seppänen, J. 2004. *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 17. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, J. 2014. *Levoton valokuva*. Tampere: Vastapaino.
- Sontag, S. 1984 [1977]. *Valokuvauksesta*. Kääntäneet K. Cederström & P. Virtanen. Helsinki: Love kirjat.
- Tandefelt, M. 2003. *Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland.
http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/tank_om/ [luettu 2.10.2019].
- Tuomi, J. & A. Sarajärvi 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Vaattovaara, J. 2009. *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vallius, A. 2016. Kuvallistettu kuuluminen – valokuvahaastattelu ja visuaalinen analyysi paikkasuhteiden tutkimuksessa. *Terra*, 128, 148–160. http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1819539_

Veivo, H. & T. Huttunen. 1999. *Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Edita.